

**“ULUSLARARASI SUYOLLARININ ULAŞIM DIŞI AMAÇLARLA
KULLANILMASI HUKUKUNA İLİŞKİN SÖZLEŞME”
UYGULAMASINDA “DANIŞMA YÖNTEMİ”**

Selcen ERDAL*

ÖZET

Kimi faaliyetler, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış da olsa, birtakım zararlar ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Uluslararası suyollarından ulaşım dışı amaçlarla yararlanma da bu faaliyet alanlarından biridir. Uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış olmakla birlikte, bu faaliyetler diğer devletleri; tüketme, yoksun bırakma, suların niteliğini değiştirme, kirletme gibi sonuçlarla karşı karőıya bırakabilir. Bu durum, bu alanda uluslararası düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıő; “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme”, 21.5.1997 tarihinde kabul edilmiş, 17.8.2014 tarihinde yürürlüğe girmiőtir. 1997 Sözleşmesi, ulaşım dışı kullanıma yönelik olarak ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkları önlemek için ise, “Danışma” yöntemini benimsemiş ve belirli hallerde bir yükümlülük olarak belirlemiştir. Sözleşmede düzenlenen danışma yükümlülüğünün temel amacı; uluslararası su yolu üzerinde kıyıdaş devletlerin girişecekleri, zarara neden olabilecek faaliyetler konusunda bilgi alışverişinde bulunup, zararın ve buna dayalı bir uyuşmazlığın ortaya çıkmasını engellemektir.

***Anahtar Kelimeler:** Danışma, Suyolları, 1997 Sözleşmesi, Uyuşmazlık, Ulaşım-Dışı Kullanım.*

**“THE CONSULTATION PROCESS” IN THE APPLICATION OF THE
“CONVENTION ON THE LAW OF THE NON-NAVIGATIONAL USES OF
INTERNATIONAL WATERCOURSES”**

ABSTRACT

Although have a potential to make some damages, some activities not banned by international law. Non-navigational uses of international watercourses are among these activities. Beside non prohibition by international law, these activities can face states with demolition, divestment, changing quality of water and pollution. This situation enforced some international regulations to be made in this area: Therefore “Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses” accepted on 21st of May in 1997 and entered into force on 17th of August in 2014.

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, selcenkocaman@hotmail.com.

Yayın Kuruluna Ulaőtđı Tarih : 18.04.2016

Yayınlanmasının Uygun Görüldüğu Tarih: 04.10.2016

1997 Convention adopted the consultation process to avoid conflicts related to non-navigational use and in some cases it is accepted as an obligation. The main objective of the consultation obligation in the Convention is; to maintain information change between the littoral states on international watercourses and to prevent possible damages and related conflicts during their activities.

Keywords: *Consultation, Watercourses, 1997 Convention, Conflicts, Non-Navigational Uses.*

GİRİŞ

Günümüzde, bilhassa az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerdeki hızlı nüfus artışı, suya olan ihtiyacı artırmakta; bu ihtiyaç, su kaynaklarının tükenmesi ve kalitesinin düşmesi nedeniyle, uyuşmazlıkların doğmasına yol açmaktadır. Esasen, bu uyuşmazlıkların temel nedeni, kıyıdaş devletlerin suyollarından optimum düzeyde yararlanma istekleri olarak karşımıza çıkmaktadır¹.

Uluslararası suyollarının yolcu ve yük taşınması amacıyla kullanılması, ilgili devletlerin birbirleriyle yapacakları anlaşmalara bağlıdır. Uluslararası suyolları ile ilgili en önemli sorunlar, bunların ulaşım dışı amaçlarla kullanılmasından doğmaktadır. Zira bu kullanımlar, bazen suyun niteliğini değiştirmekte, bazen de miktarını azaltmaktadır. Bu da, suyun çok taraflı kullanımına ilişkin kavramların açık olarak tanımlanmasının ve ilgili tarafların haklarının kesin bir şekilde belirlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, bir taraftan suyun verimli kullanımının sağlanması, diğer taraftan da su kaynaklarının bir uyuşmazlık nedeni olmasının önlenmesi ve çok taraflı yarar sağlayacak uluslararası işbirliği alanlarının genişletilmesi bir zorunluluk olarak kendisini göstermektedir².

Suyollarından yararlanma; planlama aşamasından uygulamaya kadar, pek çok tartışmalı yönü bulunan, ülkelerin bütün ekonomik sektörleri ve

¹ **BOZKURT Enver**, “Ulaşım Elverişli Olmayan Akarsuların Hukuki Rejimi İle İlgili Görüşler ve Uluslararası Hukuk Komisyonu 1994 Taslağı”, Prof. Dr. Halil Cin’e Selçuk Üniversitesi’nde 10. Hizmet Yılı Armağanı, Konya 1995, s. 202.

² **BENVENISTI Eyal**, “Collective Action in the Utilization of Shared Freshwater: The Challenges of International Water Resources Law”, *The American Journal of International Law*, Vol. 90, No. 3 (Jul., 1996), s. 384; **SERT Mahmut / OPAN Mücahit**, “Sınırtaş Sularda İşbirliğini Artıracak Koşullar”, TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara 2002, s. 550.

faaliyet alanları ile etkileşen bir süreçtir³. Devletlerin bu süreci hakkaniyete uygun bir biçimde yönetebilmeleri için hayata geçirdikleri düzenlemelerden biri, 17.8.2014 tarihinde yürürlüğe giren “Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme”dir. Uluslararası suyollarının kullanılması, geliştirilmesi, korunması ve yönetilmesi ile günümüz ve gelecekteki nesiller için optimal ve sürdürülebilir kullanımın geliştirilmesini güvence altına almayı amaç edinen Sözleşme, hem ayrıntılı düzenlemeler içermekte hem de muhtemel uyuşmazlıkların doğmasını engellemeye yönelmektedir.

I. GENEL OLARAK

Günümüzde, kara ülkesi içinde yer alan akarsular, göller, kanallar, yer altı suları ve buzullar, genel olarak, “suyolları” altında ele alınmaktadır⁴. Suyolları; bütünüyle tek bir devletin ülkesinde yer alabileceği gibi, iki ya da daha çok devletin ülkesinden geçebilmekte veya aralarında sınır oluşturabilmektedir. Bütünüyle tek bir devletin ülkesinde yer alan suyolları, devletin iç sularını oluşturmakta ve ülke devletinin münhasır yetkisi altında bulunmaktadır. Suyollarının iki ya da daha çok devletin ülkesinden geçmesi veya aralarında sınır oluşturması durumunda ise, “uluslararası suyolları” ya da 1992 Uluslararası Göller ve Sınırtaşan Suyollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşme’deki (Helsinki Sözleşmesi)⁵ ifadeyle “sınırtaşan sular” kavramı ile karşılaşılmaktadır⁶.

Tüm bunların yanında, bazı akarsular ve kanallar, tek bir devletin ülkesinde bulunmalarına rağmen, uluslararası ulaşım açısından taşıdıkları önem nedeniyle, uluslararası su yolu rejimine tabi tutulabilmektedirler⁷.

³ SERT / OPAN, s. 550.

⁴ 1997 Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme ve 1992 Uluslararası Göller ve Sınırtaşan Suyollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşme de bu kavramı benimsemektedir.

⁵ Sözleşme metni için bkz.

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2013/wat/ECE_MP.WAT_41.pdf (18.11.2015).

⁶ Esas itibarıyla birbirinden çok da farklı olmayan bu kavramlar, ilgili devletlerin menfaatleri doğrultusunda tartışılmaktadır. “Uluslararası” ifadesi sadece söz konusu su yolunun birden çok devleti ilgilendirdiğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Oysa bu kavram, alt kıyıdaş devletler tarafından, “uluslararasılaştırma” olarak algılanmakta ve ilgili su yoluna ilişkin düzenlemeler yapılırken su yolunun kıyıdaş devletler arasında neredeyse ortak egemenliğe konu olması gerektiğini ileri sürülmektedir. Bkz. **KILIÇ Seyfi**, “Sınırtaşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar”, (Sınırtaşan Sular), Ortadoğu Analiz, C. 5, S. 53, Mayıs 2013, s. 16.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. **AKİPEK Ömer İlhan**, Devletler Hukuku, İkinci Kitap (Devletler

Sözü edilen uluslararası suyollarının kullanılması ve/veya bunlardan yararlanılması konusundaki kurallar incelenirken, bunların ulaşımaya yönelik olup olmadığı temelinden hareket etmek gerekmektedir.

Uygulanan uluslararası hukuk, uluslararası suyollarının ulaşım amacıyla kullanılmasına ilişkin olarak, yalnızca uluslararası akarsulara ve kanallara yönelik düzenlemeler getirmektedir. Ancak, bu konudaki verilerin istikrarlı olduğundan söz etmek; dolayısıyla, geçiş rejimi konusunda genel bir yapılageliş kuralının varlığını iddia etmek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple, her bir akarsuyun ve kanalın rejimi, varsa düzenleyici andlaşması çerçevesinde⁸ ve ulaşım rejiminin kendi özellikleri göz önüne alınarak değerlendirilmelidir⁹.

II. ULUSLARARASI SUYOLLARININ ULAŞIM DIŞI AMAÇLARLA KULLANILMASI

Uluslararası suyollarından, ulaşım dışı amaçlarla, üç farklı biçimde yararlanıldığı görülmektedir:

- balıkçılık ve canlı kaynak avcılığı;
- tarımsal yararlanma;
- endüstriyel yararlanma.

Suyollarından balıkçılık ve canlı kaynak avcılığı bakımından yararlanma konusunda kabul edilen genel kural, her kıyıdaş devletin uluslararası suyollarının kendi ülkesi içinde yer alan bölümü üzerinde tam egemenliğe sahip olmasıdır¹⁰. Bunun yanında, gerekli görülen hallerde, komşu devletlerin ikili andlaşmalar yaparak, suyolunun kendi ülkelerinde bulunan bölümünde, birbirlerinin yurttaşlarının balık avlamasına izin verdikleri ve / veya bazı avlanma türlerini yasakladıkları düzenlemelere de rastlanmaktadır¹¹.

Hukukunun Şahıslarından Devlet), Ankara 1965, s. 53; **McCAFFREY Stephen C.**, "The International Law Commission Adopts Draft Articles on International Watercourses", *The American Journal of International Law*, Vol. 89, No. 2 (Apr., 1995), s. 398; **MERAY Seha L.**, *Devletler Hukukuna Giriş*, C. 1, Ankara 1968, s. 473; **TİRYAKİ Orhan**, *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, 2. Baskı, İstanbul, s. 236.

⁸ Örneğin, Süveyş Kanalı'ndan geçiş rejimi 1988 İstanbul Sözleşmesi ile, Panama Kanalı'ndan geçiş rejimi 1903 Hay Bunau Varilla Sözleşmesi ile, Kiel Kanalı'ndan geçiş rejimi 1919 Versailles Andlaşması ile düzenlenmiştir.

⁹ **PAZARCI Hüseyin**, *Uluslararası Hukuk*, 13. Baskı, Ankara 2014, s. 243-244.

¹⁰ **PAZARCI**, s. 245.

¹¹ **PAZARCI**, s. 245-246.

Suyollarından, sulama biçiminde gerçekleşen tarımsal amaçlarla yararlanma yanında, endüstriyel amaçlarla yararlanma iki biçimde söz konusu olmaktadır:

- enerji üretimi;
- endüstriyel yıkama ya da üretilen ürüne dâhil edilmek üzere gerçekleştirilen kullanım.

Yukarıda belirtilen kullanım biçimlerinde, iki tür olumsuz sonuçla karşılaşılabilir:

- tüketme ya da yoksun bırakma;
- suların niteliğini değiştirme ya da kirletme.

Gerçekten, tarihsel süreçte, örneğin uluslararası akarsuların ulaşım dışı amaçlarla kullanımı konusunda, alt kıyıdaş devletler tarıma elverişli toprakları nedeniyle hep avantajlı durumda bulunmuşlardır. Ancak, teknolojik ilerlemenin etkisiyle, barajların kurulması ve benzeri yöntemlerle, üst kıyıdaş devletler de suların kullanımına ortak olmuşlardır. Böylece, alt kıyıdaş devlete akan suların hem miktarı azalmış hem de kalitesi düşmüştür. Sonuç olarak, alt kıyıdaş devletler bu sulara müdahale edildiği ve bunun hukuka aykırı olduğu iddiasıyla bu ortaklığa itiraz ederken; üst kıyıdaş devletler de suların kendi topraklarından doğduğunu ve bunu diledikleri gibi kullanmaya hakları olduğunu ileri sürmüşlerdir¹².

¹² Devletlerin, yukarıda belirtilen biçimlerde suyollarından yararlanması kabul edildiğinde ve aynı suyollarına kıyıdaş olan iki ya da daha fazla devletin varlığı durumunda nasıl bir tavır takınılacağı konusunda, “Harmon Doktrini” olarak adlandırılan ve günümüz uygulanan uluslararası hukukunda herhangi bir değere sahip olmayan bir görüş karşımıza çıkmaktadır. Harmon Doktrini, örneğin bir akarsu ile ilgili olarak, üst kıyıdaş devleti mutlak egemen kabul etmekte, yararlanma hakkını fiilen yalnızca üst kıyıdaş devlete tanımaktadır. “Mutlak Ülke Egemenliği Kuramı” da denilen bu görüşe göre, ülke topraklarının egemen gücü olarak devlet, ülke sınırları içindeki suları, diğer devletleri dikkate almaksızın, istediği şekilde kullanabilecektir. “Mutlak Ülke Bütünlüğü Kuramı” olarak adlandırılan bir diğer görüş ise, alt kıyıdaş devletlere bir akarsuyun doğal mecrasında akmasını üst kıyıdaş devletten talep etme hakkını vermekte ve üst kıyıdaş devletin kullanım hakkını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Bkz. **ACER Yücel / KAYA İbrahim**, Uluslararası Hukuk, 5. Baskı, Ankara 2014, s. 143-144; **BENVENISTI**, s. 396; **İNAN Yüksel**, “Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat-Dicle)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 49, Ocak-Haziran 1994, s. 249; **KAPAN İsmail**, Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye’nin Çözüm İçin Sunduğu “Üç Aşamalı Plan”ın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, s. 45-59; **KILIÇ**, Sınırtaş Sular, s. 14-21; **RÜŞTÜ İlgar / SALEM Khalef**, “Türkiye’nin Sınırtaş Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açından Bir Bakış”, Marmara Coğrafya Dergisi, S. 10, Temmuz 2004, s. 58-61; **TİRYAKİ**, s. 24-43.

Elbette, devletlerin suyollarından yararlanma haklarının var olduğu kabul edildiğinde, bu hak aynı suyollarına kıyıdaş bütün devletler için geçerli olmalıdır. Dolayısıyla, belirli sınırlamaların veya paylaşım ilişkisi birtakım kuralların, yani karşılıklı yararlanmanın esaslarının belirlenmesi ve kabul edilmesi zorunlu hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle, bir devletten doğan ve orada bir süre aktıktan sonra, gerek sınır oluşturan gerekse bir diğer devletin topraklarına geçen suyollarına ilişkin olarak, bunların topraklarında aktıkları devletlerin bu suların miktarları ve niteliklerinde değişiklik yapma haklarına yönelik kuralları ortaya koymak gerekmektedir¹³.

Uluslararası suyollarından yararlanma, kıyıdaş devletler arasında yapılan anlaşmalarla düzenlenebilmektedir. Yapılan anlaşmalarda, ilgili devletlerin suları miktar olarak paylaşma ya da suları coğrafi bölgelere ayırarak kendisine ayrılan kesimdeki sulardan münhasır olarak yararlanma yolunu seçtikleri; anlaşma yapma yoluna gidilmemişse, uygulanan uluslararası hukukta “hakça ve makul kullanım ilkesi”nin yaygın olarak benimsendiği görülmektedir¹⁴.

Bu ilke uyarınca, her devlet kendi ülkesinin kıyıdaşı olduğu suları kullanmaya ilişkin egemen haklara sahiptir. Bununla birlikte, devletlerin bu hakları, diğer kıyıdaş devletlerin haklarıyla sınırlı olmak zorundadır. Başka bir ifadeyle, her kıyıdaş devletin kullanım hakkı, diğer devletlerin hakça kullanımlarını olumsuz etkilemeyecek veya zarara uğratmayacak biçimde gerçekleşecektir. Bu noktada önemli bir ilke ile daha karşılaşılmaktadır: “kayda değer (önemli) zarar vermeme ilkesi”. Bu ilkeye göre, kıyıdaş devletler suyollarından yararlanırken diğer kıyıdaş devletlere önemli zarar vermeme ve gereken tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır.

Yine de, uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanımına yönelik olarak pek çok sorunla karşılaşılması mümkündür.

Uluslararası suyollarından yararlanma hakkı konusunda karşılaşılan sorunlardan biri, yararlanmaya konu olacak su alanının belirlenmesidir. Örneğin, bir uluslararası akarsuyun ulusal kollarının da yararlanmaya konu oluşturan alana dâhil kabul edilip edilemeyeceği konusunda, devletlerin uygulamalarının paralel olmadığı görülmektedir. Uluslararası yargı ve hakemlik organlarının kararları incelendiğinde ise, ulusal kolların ana akarsu

¹³ ACER / KAYA, s. 143.

¹⁴ PAZARCI, s. 247.

rejimine tabi tutulması yönünde hükümlerin varlığı dikkat çekmektedir¹⁵.

Yararlanılacak su alanının belirlenmesi konusunda karşılaşılan bir diğer sorun, aynı bölgede yer alan (akarsular, göller, kanallar gibi) değişik türden birçok suyolunun bir bütün oluşturup oluşturmadığı noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, 1997 Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme’de (m. 2/a), su yolu kavramının şu şekilde tanımlandığı görülmektedir:

“Suyolu, fiziki ilişkilerinden dolayı bölünmez bir bütün teşkil eden ve normal olarak ortak bir (noktaya) son durağa akan yer altı suları ve yer üstü suları sistemi demektir.”

Yapılan bu tanım çerçevesinde, Sözleşme’nin birbirleriyle bağlantılı suları bir bütün olarak kabul ettiğini tespit etmek mümkün görünmektedir. Uluslararası yargı ve hakemlik kararları da bu görüşü doğrular niteliktedir. Örneğin, Lanoux Gölü Davası’nda hakemlik mahkemesi, *“her akarsu havzasının .... fiziki coğrafya açısından bir bütün oluşturduğunu”* açıkça kabul etmektedir¹⁶.

Uygulamada, uluslararası suyollarının kullanımına ilişkin olarak karşılaşılan bir diğer sorun, bir suyolunun önceden kullanılmış olmasının kazanılmış haklar sağlayıp sağlamadığına ilişkindir. “Ön Kullanımın Üstünlüğü Kuramı” adını taşıyan bu iddia, uluslararası uygulamada kabul görmemiştir¹⁷.

¹⁵ Örneğin, Uluslararası Sürekli Adalet Divanı, Oder Uluslararası Komisyonunun Yetkisi Davası’na ilişkin 10.09.1929 tarihli kararında, “genel olarak uluslararası akarsu hukukunu düzenleyen ilkeler” ışığında, Polonya ülkesinde yer alan ulusal kolları da Oder ana akarsuyunun rejimine bağlı saymıştır. Bkz. Territorial Jurisdiction of the International Commission of the River Oder, (1929), Permanent Court of International Justice, Ser. A, No 23. (<http://www.internationalwaterlaw.org/cases/river-oder.html>-18.11.2015)

¹⁶ Lake Lanoux Arbitration, United Nations, Reports of International Arbitral Awards, Vol. 12, s. 281. Ayrıca Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi kararı (16.11.1957) ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. **SAR Cem**, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel Ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara 1970, s. 161-163, 233-234; **TÜTÜNCÜ Ayşe Nur**, “Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 56, S. 1-4, 1998, s. 299-316.

¹⁷ Ön Kullanımın Üstünlüğü Kuramı, herhangi bir kıyıdaşın diğer bir kıyıdaştan önce başladığı faydalanmalara mutlak bir üstünlük tanımakta; kıyıdaş devletlerden faydalanma eylemine daha önce başlayanlar, kazanılmış hak elde etmektedirler. Devletlerin bir suyolunu daha önce kullanmaya başlamış olması, o devletin bu kullanımlarına kazanılmış hak gözüyle bakarak, mutlak dokunulmazlık istemesi kabul edilmemektedir. **ACER / KAYA**, s. 145; **KILIÇ**, Sınırşan Sular, s. 19; **PAZARCI**, s. 248.

Bir kıyıdaş devletin, uluslararası suyolunun doğal düzenini ve fiziki koşullarını değiştirme yetkisinin bulunup bulunmaması, uluslararası suyollarından yararlanma konusunda karşılaşılabilecek bir diğer sorundur. Uygulanan uluslararası hukuk bu konuda kesin bir yasak getirmemektedir. Dolayısıyla, her bir somut durum için ayrı değerlendirme yapma gerekliliği kendisini göstermektedir.

Son olarak, belli bir suyolu üzerinde baraj ve benzeri faaliyetler gerçekleştirecek olan kıyıdaş devletin, diğer kıyıdaş devlete bildirimde bulunmasının ya da ondan izin almasının zorunlu olup olmadığı, açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer meseledir. Bu konuda uygulanan uluslararası hukukta yaygınlaşan ölçüt, önemli bir zararın doğması olasılığıdır. Örneğin, 1997 Sözleşmesi “önemli olumsuz etki” ihtimaline karşı bildirim yükümlülüğü öngörmektedir.

III. SÖZLEŞMENİN KAPSAMI

Su, insan ve toplum hayatında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Dolayısıyla, kaynakların sınırlı olması ve dünya nüfusundaki artışa paralel olarak, suyollarına ilişkin uyuşmazlıkların doğması kaçınılmaz olmuştur¹⁸. Birden fazla devletin hak iddiasında bulunduğu suyolları, öncelikle ulaşımaya yönelik düzenlemelere tabi tutulmuş; ilerleyen zaman devletleri, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle, ulaşım dışı kullanımlara da yöneltmiştir.

Uluslararası suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanımına yönelik geniş katılımlı bir andlaşmanın ortaya çıkması, 21.5.1997 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 51/229 sayılı kararıyla söz konusu olmuştur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu, 1970’li yıllardan itibaren üzerinde çalıştığı taslağı 21.5.1997 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na sunmuş; 103 kabul¹⁹, 27 çekimser ve 3 red oyu²⁰ (Çin, Burundi ve

¹⁸ Lanoux Gölü (Fransa-İspanya), Columbia Nehri (Uruguay-Arjantin), İndus Nehri (Hindistan-Pakistan), Colorado ve Tijuana Nehirleri (ABD-Meksika) uyuşmazlıkları, verilebilecek örneklerden birkaçıdır.

¹⁹ Bu ülkeler arasında 23 ada devleti bulunmaktadır. Bu ülkeler herhangi bir uluslararası suyoluna kıyıdaş olmamalarına rağmen oylamaya katılmışlardır. Bkz. **RLEU-CLARKE Allstar / MOYNIHAN Ruby / MAGSIG Oliver**, UN Watercourses Convention (User’s Guide), United Kingdom 2012, s. 37.

²⁰ Sözleşmeyi reddeden ve çekimser kalan devletlerin genellikle üst kıyıdaş konumunda oldukları görülmektedir. Sözleşmenin oylanmasında üst ve alt kıyıdaş devletler arasında ortaya çıkan bu farklılık, sözleşmenin alt kıyıdaş devletler lehine düzenlemeler içerdiği iddiasından kaynaklanmaktadır. Bkz. **CONCA Ken / WU Fengshi / MEI Ciqi**, “Global Regime Formation or Complex Institution Building? The Principled Content of International River Agreements”, International Studies Quarterly, Vol. 50, No. 2 (Jun., 2006), s. 267; **KI-**

Türkiye) ile Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme kabul edilmiş ve 17.8.2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir²¹. Uluslararası suyollarının kullanılması, geliştirilmesi, korunması ve yönetilmesi ile günümüz ve gelecekteki nesiller için optimal ve sürdürülebilir kullanımın geliştirilmesini güvence altına almayı amaç edinen Sözleşme, 37 maddeyi içeren 7 bölümden oluşmaktadır.

Sözleşmenin hazırlık sürecinde, devletlere yol gösterici nitelik taşıyan ve genel ilkeleri belirleyen bir içerik oluşturulması yönündeki görüşler ağırlıklı olmuştur. Bu çerçevede getirilen ilke ve kurallar, su yolu devletlerini konuya ilişkin anlaşmalar yapmaya teşvik edecek ve özel bir anlaşmanın bulunmaması durumunda devletlere rehberlik edecek bir prensipler çatısı kuracaktır²². Nitekim, Sözleşmenin Giriş kısmında da bu nitelik vurgulanmakta; ancak kabul edilen haliyle, çerçeve sözleşme niteliğinin dışına taşımakta ve amacına aykırı olarak, planlanan projeler (önlemler) için oldukça detaylı bir mekanizma öngörülmektedir²³.

Sözleşmenin 2. maddesinde, kavramların tanımına yer verildiği görülmektedir. 2. maddenin 1. fıkrasında su yolu, “fiziki ilişkilerinden dolayı bölünmez bir bütün teşkil eden ve normal olarak ortak bir (noktaya) son durağa akan yer altı suları ve yer üstü suları” olarak tanımlanmıştır²⁴. Aynı

LIÇ Seyfi, “Uluslararası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi, (Uluslararası Suyolları), Ortadoğu Analiz, C. 5, S. 49, Ocak 2013, s. 117; Uluslararası Hukuk Komisyonunun konuya ilişkin çalışmalarının ayrıntıları için bkz. **McCAFFREY**, s. 395-404; **SALMAN M. A.**, “The United Nations Watercourses Convention Ten Years Later: Why Has its Entry into Force Proven Difficult?”, International Water Recourses Association, Water International, Vol. 32, No. 1 (March, 2007), s. 3-4.

²¹ Sözleşme, kabul edildiği 21.5.1997 tarihinden 20.5.2000 tarihine kadar devletlerin imzasına açık tutulmuş; bu süreçte 16 devlet sözleşmeyi imzalamış, 6 devlet ise onaylamıştır. Sözleşmenin, 35. onay belgesinin depo edilmesini izleyen 90. gün yürürlüğe girmesi kararlaştırılmış; 19.5.2014 tarihinde Vietnam’ın sözleşmeyi onaylamasıyla birlikte sayı 35’e ulaşmıştır. Sözleşme metni için bkz. **BOZKURT Enver**, Milletlerarası Hukuk Mevzuatı, Ankara 2014, s. 212-231.

²² **CONCA / WU / MEI**, s. 266; **CROOK John R. / McCAFFREY Stephen C.**, “The United Nations Starts Work on a Watercourses Convention”, The American Journal of International Law, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1997), s. 374; **KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif**, Milletlerarası Akarsuların Kirlenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 1998, s. 31.

²³ Türkiye, oylama sırasında Genel Kurul tutanaklarına geçmesi talebi ile bu hususu gündeme getirmiştir. Bkz. **AKÇA Çağatay**, Sınırşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Uzmanlık Tezi), Ankara 2014, s. 83; **KILIÇ**, Uluslararası Suyolları, s. 116.

²⁴ 1997 Sözleşmesi, yüzey sularıyla bir bütün oluşturan ve ortak bir varış yerine akan yer

maddenin 2. fıkrasına göre, uluslararası su yolu “parçaları farklı devletlerin içinde bulunan bir su yolu” olarak belirlenmiş; 3. fıkrada su yolu devleti şu şekilde tanımlamıştır: “topraklarında bir uluslararası su yolunun parçası bulunan ve mevcut sözleşmeye taraf olan bir devlet veya bir bölgesel ekonomik entegrasyon örgütü olan ve bu örgütün bir ya da daha fazla üye devletinin topraklarında bir uluslararası su yolunun parçası bulunan bir taraf demektir”

Sözleşmenin 3. maddesinde, “aksine bir andlaşma yoksa, mevcut sözleşmedeki hiçbir şey, bir su yolu devletinin bu sözleşmeye taraf olduğu tarihe kadar kendisi için yürürlükte olan andlaşmalardan kaynaklanan haklarını ve yükümlülüklerini etkilemeyecektir” ifadelerine yer verilmek suretiyle, su yolu devletinin yürürlükteki andlaşmalarından doğan hak ve yükümlülüklerinin değişmeyeceği hükme bağlanmış; 4. maddede ise, su yolu andlaşmalarının tarafları ile ilgili düzenleme yapılmıştır.

“Hakça ve Makul Kullanım ve Katılım” başlığını taşıyan 5. maddenin 1. fıkrasına göre, su yolu devletleri kendi ülkelerinden geçen suyu hakça, makul, optimal ve sürdürülebilir bir biçimde kullanmak durumundadır. Bu genel ilkenin içeriği; su yolu devletleri tarafından, su yolunun özel koşulları göz önüne alınarak değerlendirilecektir. Bu maddede su yolları ile ilgili bir paylaşım söz konusu değildir; vurgulanmak istenen hakça ve makul kullanımdır. Maddede yer alan “optimal kullanım” ifadesi, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından özellikle seçilmiştir. Kullanıma getirilen sınırlamaya işaret eden bu ifadeye, suyun en fazla yarar sağlayacak şekilde değil, su yolunun korunması ve geliştirilmesi gözetilerek kullanılmasını ifade etmek üzere yer verilmiştir²⁵.

Aynı maddenin 2. fıkrasında, su yolu devletlerinin su yolunun kullanımına, geliştirilmesine ve korunmasına hakça ve makul şekilde iştirak edecekleri, bunun için ilgili devletlerin işbirliği yapma görevinin bulunduğu ifade edilmektedir.

Sözleşmenin 6. maddesinde, hakça ve makul kullanımın unsurları; başka bir ifadeyle, bu kullanımın tespitinde hangi esasların göz önünde

---

altı sularını da su yolu kavramı içine dâhil etmiş; böylece, uluslararası bir sınır tarafından bölünüp yüzey sularıyla bağlantılı olmayan yer altı suları sözleşmenin kapsamı dışında kalmıştır. **McCAFFREY Stephen C. / SINJELA Mpazi**, “The 1997 United Nations Convention on International Watercourses”, *The American Journal of International Law*, Vol. 92, No. 1 (Jan., 1998), s. 97; **SALMAN**, s. 5.

²⁵ **AKÇA**, s. 87; **KAYA İbrahim**, “1997 Uluslararası Akarsular Anlaşması: Genel Bakış ve Değerlendirmeler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1-2, 1998, s. 617; **McCAFFREY / SINJELA**, s. 99.

tutulacağı, sınırlı sayıda olmayacak biçimde belirlenmiştir. Bunlar;

- coğrafi, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik ve öteki doğal koşullar,

- ilgili suyolu devletlerinin toplumsal ve ekonomik gereksinimleri,

- her bir suyolu devletin suyunun suyunu bağımlı nüfusu,

- bir suyolu devletin kullanımının diğerlerine etkisi,

- suyolunun devam eden ve ilerideki kullanımları,

- suyolunun su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve tasarrufu ile bunlara bağlı alınacak önlemlerin mahiyeti,

- planlanan ya da var olan kullanımlara seçenek oluşturacak olanaklardır²⁶.

Bu faktörlerin nasıl ve kim tarafından belirleneceği konusu Sözleşmede açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte; ilgili devletlerin işbirliği anlayışı içinde, iyi niyetle ve sözleşmenin ruhuna uygun bir biçimde çözümlenmelerinin önerildiği görülmektedir. Belirtilen faktörlerden herhangi birinin diğerine üstünlüğünün söz konusu olup olmayacağı meselesi de aynı maddenin 3. fıkrasında düzenlemeye tabi tutulmuştur. Buna göre, her bir faktöre verilecek ağırlık, onun diğer faktörlere kıyasla önemine göre belirlenecek; kullanımının hakkaniyete uygun ve makul olup olmadığının belirlenmesinde, ilgili bütün faktörler birlikte değerlendirilecek ve bütünü üzerinden bir sonuca ulaşılabacaktır.

Sözleşmenin 7. maddesinde “önemli zarara yol açmama ilkesi / ödevi” düzenlenmiştir. Hem su miktarı hem de suyun kalitesi ve çevresel sorunlar açısından oldukça önemli olan bu ilke, 7. maddenin 1. fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir:

“suyolu devletleri, kendi ülkelerindeki bir uluslararası suyolunu kullanırlarken, diğer suyolu devletlerine önemli zarara neden olmayı önlemek için her türlü uygun tedbirleri almalıdırlar”.

Bu ilkenin asıl amacı, alt kıyıdaş devleti, kendisine nazaran daha avantajlı durumda bulunan üst kıyıdaş devletin tek taraflı işlemlerinden

²⁶ Türkiye bu maddenin (a) bendine toprak kalitesi anlamına gelen “pedoloji” teriminin eklenmesini istemiş; ancak bu isteği reddedilmiştir. Yine aynı bende, “her havza devletin suyunu na yaptığı su katkısı” ifadesinin eklenmesi talebi de aynı şekilde reddedilmiştir. Bkz. KILIÇ, Uluslararası Suyolları, s. 120.

kaynaklanabilecek zararlara karşı korumaktır²⁷. Ayrıca, bu fıkrada kullanılan “önemli zarar” kavramı ile, objektif verilerle doğrulanabilen ve kullanımı gerçekten kısıtlayan etkiler kastedilmektedir²⁸.

Sözleşmenin 8. ve 9. maddelerinde, işbirliği ve bilgi alışverişi konuları düzenlenmektedir. 8. maddeye göre, suyolu devletleri uluslararası suyollarının optimal kullanımı ve korunması amacıyla egemen eşitlik, toprak bütünlüğü, karşılıklı yarar ve iyi niyet ilkeleri temelinde işbirliği yapacaklardır. Bunun için ilgili devletler, karma kuruluşlar ve komisyonlar oluşturabileceklerdir.

Sözleşmenin “düzenli bilgi ve verilerin değişimi” başlığını taşıyan 9. maddesine göre, suyolu devletleri, suyoluna ilişkin olarak; özellikle hidrolojik, meteorolojik, hidrojeolojik, ekolojik ve suyun kalitesi gibi konularda veri ve bilgi değişimini düzenli olarak yapacaklar²⁹; istenilen bilgi veya veri hâlihazırda mevcut değilse, bilgi istenen devlet bu bilgiyi sağlamada elinden gelen çabayı gösterecektir. Ancak, istekte bulunan devlet, bu bilgilerin ve verilerin toplanması ve değerlendirilmesinden doğan masrafları ödeyecektir.

Sözleşmenin 10. maddesi, farklı kullanım şekilleri arasındaki ilişkiyi düzenlemekte; andlaşma ve aksine bir örf ve âdetin bulunmaması durumunda, uluslararası bir suyolunun hiçbir kullanımının diğer kullanımlar üzerinde üstünlüğe sahip olmayacağını belirtmektedir. Aynı maddenin 2. fıkrasında, uluslararası bir suyolunun kullanım şekilleri arasında bir ihtilafın ortaya çıkması halinde, bu ihtilafın, hayati insan ihtiyaçlarına özel bir önem verilerek 5., 6. ve 7. maddelere göre çözüleceği düzenlenmektedir.

Suyolunun kullanımı ile ilgili olarak, yeni girişim projeleri/planlanan önlemler ve bunlarla ilgili düzenlemeler Sözleşmenin III. Bölümünde (m. 11-19) yer almakta; Sözleşmenin IV. Bölümünde; “Koruma, Muhafaza ve Yönetim”, V. Bölümde “Zararlı Şartlar ve Acil Durumlar”a dair hususlar düzenlenmektedir.

²⁷ SALMAN, s. 5-6. Türkiye; kıyıdaş devletlerin suyu hakça ve makul olarak kullandıkları takdirde, diğer kıyıdaş devletlere zarar vermeme ilkesinin de yerine geleceği görüşünü dile getirerek bu maddeye itiraz etmiştir. Sözleşmede önemli zarar vermeme ilkesine yönelik herhangi bir ölçüt bulunmadığından, alt kıyıdaş devletin itirazları doğrultusunda, üst kıyıdaş devletin gerçekleştirmeyi planladığı projelerin engellenebileceği ve dolayısıyla ekonomik durum olumsuz etkilenebileceği de belirtilmiştir. Bkz. KILIÇ, Uluslararası Suyolları, s. 120.

²⁸ AKÇA, s. 90

²⁹ Maddedeki bilgi alışverişi yükümlülüğünü, sözleşmenin 3. maddesiyle birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır. Şöyle ki, herhangi bir uluslararası suyolu için kıyıdaş devletler arasında bir andlaşma yapılmış ve burada bilgi alışverişi düzenlenmişse, bu andlaşmadan doğan yükümlülükler saklı kalacaktır. Eğer o andlaşmadaki düzenleme ihtiyacı karşılamıyorsa, 9. maddeden kaynaklanan yükümlülükler başvurulabilecektir.

“Çeşitli Hükümler” başlığını taşıyan VI. Bölümde, Uyuşmazlıkların Çözümü (m. 33), bir çerçeve sözleşme için ayrıntılı denilebilecek düzenlemeler içermektedir. Taraflar arasında, Sözleşmenin yorumuna ve uygulanmasına yönelik olarak herhangi bir uyuşmazlığın doğması halinde, başvurabilecekleri bir andlaşmanın da bulunmaması durumunda, bu madde hükmüne uygun olarak çözüm yollarına başvuracaklardır.

Maddenin 1. ve 2. fıkralarında, görüşme, dostça girişim, arabuluculuk ve uzlaştırma gibi diplomatik yollardan söz edilmiş; tarafların söz konusu uyuşmazlığı hakeme³⁰ ya da Uluslararası Adalet Divanı’na götürülebileceklerinin de altı çizilmiştir. Maddenin 3. fıkrasına göre, uyuşmazlığın tarafları altı ay içinde görüşme veya diğer yöntemlerle bir sonuca ulaşamazlarsa, uyuşmazlık, taraflar aksini kararlaştırmadıkça, taraflardan herhangi birinin isteği üzerine soruşturma komisyonuna götürülecektir.

10. paragraf, hakemliğe ve Uluslararası Adalet Divanı’na müracaata ilişkindir. Buna göre, uyuşmazlık 2. paragrafta belirlenen şekillerde çözülemiyorsa, taraf devlet, aynı yükümlülüğü kabul eden bir diğer taraf devlet karşısında, ipso facto ve andlaşma olmaksızın,

- uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı’na götürülmesini ve/veya
- hakemlik mahkemesine başvurmayı kabul ettiği bildiriminde bulunabilecektir.

Son hükümler ise, imzaya açılma, onaylanma, yürürlüğe girme ve andlaşmanın dili gibi konulara ilişkindir.

IV. DANIŞMA YÖNTEMİ

Kimi faaliyetler, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış da olsa, birtakım zararlar ortaya çıkarma potansiyeline sahiptir. Uluslararası uygulamada ve yapılan andlaşmalar çerçevesinde, bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek zararların önlenmesi için birtakım yöntemler geliştirilmiştir³¹. Geliştirilen bu yöntemlerin uygulanacağı faaliyet alanlarının temel özelliği, başka devletlerin ülkelerinde zararlı sonuçlar ortaya çıkarma ihtimalini taşımalarıdır³².

³⁰ Hakemliğe ilişkin usul, Sözleşmenin ekinde 14 madde halinde düzenlenmiştir.

³¹ Bu yöntemlere, haber verme (notification), bilgilendirme (information), işbirliği (cooperation) ve danışma (consultation) örnek gösterilebilir.

³² **BOZKURT Enver / KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif / POYRAZ Yasin**, Devletler Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2012, s. 246.

Uluslararası hukukun izin verdiği ve fakat sınıraşan zarar yaratan faaliyetlerin sıklığı, bilimsel ilerleme, bu faaliyetlerin verdikleri zararın kapsamı ve çevrede neden oldukları kirlenmenin boyutları birlikte değerlendirildiğinde, bu alanda uluslararası düzenlemeler yapılması bir zorunluluk olarak belirmektedir³³. Uluslararası suyollarından ulaşım dışı amaçlarla yararlanma da bu faaliyet alanlarından biridir. Uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış olmakla birlikte, bu faaliyetler diğer devletlere tüketme, yoksun bırakma, suların niteliğini değiştirme, kirlenme ve benzeri biçimlerde yansiyabilir. İşte bu sebeple 1997 Sözleşmesi, “Danışma” yöntemini benimsemiş ve belirli hallerde bir yükümlülük olarak belirlemiştir.

A. İLGİLİ HÜKÜMLER

Suyollarının ulaşım dışı amaçlarla kullanımı ile ilgili olarak, yeni girişim projeleri / planlanan önlemler ve bunlarla ilgili düzenlemeler Sözleşmenin III. Bölümünde (m. 11-19) yer almaktadır. Bu bölümde Sözleşme; bilgi değişimi ve bildirimde bulunmayı içeren, yapılan bildirimde cevap için 6 aylık bir bekleme süresi öngören ve bu esnada bildirimde bulunan devletin, bildirimde bulunulan devletin rızası olmadan planladığı faaliyetleri yürütemeyeceği bir usul evresi kurmaktadır³⁴. Bu çerçevede ilgili maddeler; yapılan bildirimde cevabı, danışmaları, görüşmeleri ve bildirim veya cevabın yokluğunda veya bazı faaliyetlerin acil yürütülmesi gerektiğinde takip edilecek usulleri planlamaktadır.

Sözleşmenin, “Planlanan Önlemlerle İlgili Bilgi” başlıklı 11. maddesinde, uluslararası su yolu üzerinde bir projeye girişmeden önce, devletlerin bilgi alışverişinde bulunmaları, danışmaları ve gerektiğinde muhtemel etkileri müzakere etmeleri şu ifadelerle emredilmektedir:

“Suyolu devletleri, bilgi alışverişinde bulunurlar ve birbirlerine danışurlar ve gerekliyse, planlanan önlemlerin uluslararası bir su yolunun durumu üzerindeki muhtemel etkileri hakkında müzakere ederler.”

³³ TÖTÜNCÜ, s. 299.

³⁴ McCAFFREY, s. 401; KÜTÜKÇÜ, s. 31. Türkiye'nin Sözleşme'ye ilişkin belki en belirgin itirazı, III. Bölümüne ilişkin olmuştur. Bu bölümde genel yaklaşım, bir üst kıyıdaş devletin, alt kıyıdaş devletin onayını almadan herhangi bir su kaynakları geliştirme faaliyetine girişmemesi durumudur. Türkiye, bir üst kıyıdaş devletin Sözleşme'nin hükümlerine bağlı olarak, su yolu üzerinde geliştireceği bir projede alt kıyıdaş devlete bilgi verme zorunluluğu bulunduğu ve buna bağlı olarak devletler arasında uzlaşma için de uzun bir süre gerektiği iddialarıyla itirazda bulunmuştur. Aynı yönde görüş için bkz. AKÇA, s. 98; KAPAN, s. 71. Farklı yönde görüş için bkz. AKTAŞ ACABEY Münevver, Sınıraşan Sular, İstanbul 2006, s. 216.

Aynı çerçevede, 12. maddede, bir devletin, uluslararası su yolu üzerinde önemli zararları olabilecek bir projeye girişmeden önce, diğer devletleri zamanında bilgilendirmesi yükümlülüğü düzenlenmektedir³⁵. Böyle bir bilgilendirme, devletlerin muhtemel etkileri değerlendirmelerine olanak verecek; çevresel etki değerlendirmesi sonuçlarını da kapsayan teknik bilgi ve veriler eşliğinde yapılacaktır. Görüldüğü gibi, diğer kıyıdaşlara önemli ölçüde zarar verme ihtimali bulunmayan projeler bakımından, bunları gerçekleştirecek kıyıdaş devletin bilgi verme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Projeyi uygulayacak olan devlet, etkilerin zararlı olma ihtimalini bizzat değerlendirmektedir.

Aksi kararlaştırılmadıkça, bildirimde bulunan devlet, diğer su yolu devletlerine planlanan önlemlerin muhtemel etkilerini değerlendirmeleri için 6 aylık bir süre tanıyacak; bu süre, bildirimde bulunan devletlerin isteği üzerine 6 ay daha uzatılabilecektir (m. 13). Belirlenen süre boyunca bildirimde bulunan devlet, doğru bir değerlendirme için işbirliği yapacak ve bildirimde bulunan devletlerin rızasını almadan planlanan önlemleri uygulamayacak ya da uygulanmasına izin vermeyecektir (m. 14).

Bildirimde bulunan devletler, ulaştıkları sonuçları mümkün olan en kısa sürede bildirimde bulunan devlete nakledecek; planlanan önlemlerin 5., 6. ve 7. madde hükümleriyle bağdaşmadığı kanaatine ulaşırsa, bu bulgunun nedenlerini de ortaya koyacaktır (m. 15). Bildirimde bulunan devletten süresi içinde cevap gelmemesi durumunda ise, bildirimde bulunan devlet, 5., 6. ve 7. maddelerde yer alan yükümlülüklerle bağlı kalarak, planlanan önlemleri uygulayabilecektir (m. 16).

Danışma yöntemine ilişkin en önemli veriler ile, Sözleşmenin “Planlanan Önlemler İle İlgili Müzakereler ve Danışmalar” başlığını taşıyan 17. maddesinde karşılaşılmaktadır. 17. maddenin 1. fıkrasında; bildirimde bulunan devletlerin planlanan önlemlere, 5., 6. ve 7. maddelere dayanarak karşı çıkmaları halinde izlenecek yol şu ifadelerle belirlenmektedir:

“15. madde uyarınca planlanan önlemlerin 5., 6. ve 7. maddelerin hükümleriyle uyumsuz olabileceği yolunda bir bildirim yapıldıysa, bildirimde bulunan devlet ve cevap veren devlet duruma hakkaniyete uygun bir çözüm bulmak niyetiyle danışmaya ve gerekirse görüşmelere girişeceklerdir.”

³⁵ Bilgi vermenin şekli, zamanı ve kapsamı konusunu düzenleyen bir uluslararası hukuk kuralı bulunmamaktadır. Her bir durumun özellikleri dikkate alınarak, yapılan bildirim amaca hizmet etmesinin sağlanması, bir formaliteden ibaret olmaması gerekir. Bkz. AKTAŞ ACA-BEY, s. 225; TİRYAKİ, s. 238.

Görüldüğü gibi, planlanan önlemlerin uygulanmasının 5., 6. ve 7. maddelerdeki düzenlemeler ile uyumsuz olabileceği yönünde bir bilgi alışverişi olmuşsa, ilgili devletler karşılıklı olarak birbirlerine danışacaklar ve gerekli görürlerse görüşmeler yapacaklardır. Bildirimde bulunulan devletin karşı çıkışı; 5. maddede düzenlenen “hakça ve makul kullanım ilkesi” ile, hakça ve makul kullanımın 6. maddede belirlenen unsurları ile ve 7. maddede düzenlenen “önemli zarar vermeme yükümlülüğü” ile uyumsuzluk temeline dayanacaktır.

Sözleşmede düzenlenen bilgi verme yükümlülüğünün bir diğer işlevi, danışma yöntemine başvurulmasına gerek olup olmadığını tespit etmektir. Zira bilgi verme neticesinde, öncelikle bu faaliyetin hakça ve makul kullanım ve önemli zarar vermeme ilkelerine aykırılığı konusunda bir fikir ayrılığı yaşanacak; bu durumda, danışma ve görüşmelere başvurulacaktır.

17. maddenin 2. fıkrasında; danışma ve görüşmelerin her bir devletin bir diğerinin haklarını ve meşru çıkarlarını gözetecek şekilde, iyi niyet temeli üzerinde yürütüleceği belirtilmektedir. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise; danışma ve görüşmelerin yürütülmesi sırasında önlemleri planlayan devletin, bildirimde bulunulan devletin istemi üzerine, önlemleri uygulamaktan veya uygulanmasına izin vermekten, aksi kararlaştırılmadıkça, 6 aylık bir dönem için kaçınacağı düzenlenmektedir.

18. maddede ise, bildirim yokluğunda / bilgi vermeme durumunda izlenecek yöntemler düzenlenmiştir. Buna göre, bir devlet, diğer bir devletin kendisine önemli zarar verecek bir önlemleri planladığına inanmak için makul gerekçelere sahipse, gerekçeli olarak diğer devletten 12. maddenin hükümlerine başvurmasını talep edebilir (m. 18/1). Önlemleri planlayan devlet, 12. madde çerçevesinde bildirimde bulunma yükümlülüğü olmadığı inancındaysa, bunu gerekçeli olarak diğer devlete bildirir. Bu gerekçeler diğer devleti tatmin etmezse, ilgili devletler 17. maddenin 1. ve 2. fıkraları çerçevesinde danışma ve görüşmelerde bulunurlar (m. 18/2).

Sözleşmenin 19. maddesi “planlanan önlemlerin acil uygulanması” başlığını taşımaktadır. Buna göre; planlanan önlemlerin uygulanmasının, kamu sağlığının ve kamu düzeninin veya eş değerdeki çıkarların korunması için son derece acil olması durumunda, 5. ve 7. maddeler gözetilerek, 14. maddenin ve 17. maddenin 3. fıkrasının hükümlerine dayanmadan derhal devam edebilir (m. 19/1). Böyle bir durumda, 12. maddede belirtilen devletlere resmi bir bildirim, ilgili veri ve bilgilerle birlikte sunulacaktır (m. 19/2). Önlemleri

planlayan devlet, 2. paragrafta belirtilen devletlerle, istek üzerine, danışma ve görüşmelerde bulunacaktır (m. 19/2).

B. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Yukarıda belirtildiği gibi, uluslararası hukuk tarafından yasaklanmamış bazı faaliyetlerin diğer devletlere zarar vermesi ihtimal dâhilindedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek zararların ve dolayısıyla uyuşmazlıkların önlenmesi için geliştirilen yöntemlerden biri de “danışma”dır. 1997 Sözleşmesi’nde bu yöntem yer verilerek, devletlerin girişecekleri faaliyetlerin neden olabileceği sınıraşan zararlara yönelik önlem alınması amaçlanmaktadır.

Sözleşmede düzenlenen danışma yükümlülüğünün temel amacı; uluslararası su yolu üzerinde kıyıdaş devletlerin girişecekleri, zarara neden olma potansiyeline sahip faaliyetler konusunda bilgi alışverişinde bulunup, zararın ve buna dayalı bir uyuşmazlığın ortaya çıkmasını engellemektir. Bu çerçevede Sözleşmede, uyuşmazlığın doğması ve onun çözümü için çaba harcanması yerine, böyle bir uyuşmazlığın doğmasını önlemeye yönelik tedbirler alınması tercih edilmiştir³⁶.

Danışma yöntemine, Lanoux Gölü Kararında da yer verildiği ve 1997 Sözleşmesinin bu kararda yer verilen danışmaların yürütülmesiyle ilgili prensipleri takip ettiği görülmektedir. Nitekim Lanoux Gölü Kararı, uluslararası hukukun izin verdiği ve fakat sınıraşan zararlar doğuran faaliyetlerin önlenmesi konusunda önemli etkileri olan verileri içeren bir karardır³⁷. Bu kararda mahkeme; danışmanın iyi niyetle yerine getirilmesi ve bir formaliteden ibaret olmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Danışma yükümlülüğüne göre, sınıraşan çevresel zararlara neden olma potansiyeline sahip bir faaliyeti planlayan devlet, bu faaliyetten etkilenmesi muhtemel devletlerin menfaatlerini de dikkate almak suretiyle, bilgi alışverişini sağlamak durumundadır. Bu yükümlülük, hakça ve makul paylaşım ilkesiyle uyumlu ve devletlerin menfaatlerini korumak için zorunludur.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bilgi verme ve bunun sonucu olan danışma, hem üst kıyıdaş hem de alt kıyıdaş devletler bakımından geçerlidir. Başka bir ifadeyle, alt kıyıdaş devlet de, suyun kullanımına yönelik planlarının

³⁶ AKTAŞ ACABEY, s. 215; CROOK / McCAFFREY, s. 377.

³⁷ TÜTÜNCÜ, s. 306.

üst kıyıdaş devleti olumsuz olarak etkileyebileceği ihtimalinde, bildirimde ve gerekirse danışmalarda bulunma yükümlülüğü altındadır³⁸.

Bu noktada, danışma yükümlülüğü / yöntemi ile uyuşmazlıkların barışçı çözüm yollarından biri olan “görüşme (negotiation)”nin³⁹ eşdeğer kavramlar olmadığı belirtilmelidir.

Görüşmeler, yalnızca uyuşmazlığın tarafları arasında gerçekleştirilmekte; genellikle bu devletlerin diplomatik kanalları aracılığıyla yürütülmektedir⁴⁰. Diplomatik görüşmelerde birtakım protokol kuralları dışında, uygulanması zorunlu olan uluslararası hukuk kuralları söz konusu değildir. Görüşmeler sözlü olabileceği gibi, yazılı olarak da yapılabilir. Dolayısıyla, basit ve işlevsel olması, tarafların iddialarının doğrudan ele alınması suretiyle uyuşmazlık hakkında ortak bir platformun tesis edilebilmesi açısından yaygın olarak başvurulan bir yöntemdir⁴¹. Uyuşmazlığın tarafları bu yöntemi kullanırken, iddialarının doğrudan ele alınmasının yanı sıra, aralarındaki meselelerin geniş bir yelpaze içinde, herhangi bir sınırlama olmaksızın değerlendirilmesi avantajlarına da sahip olabilmektedirler. Öte yandan, görüşme yönteminin en avantajlı yönü; tarafların uyuşmazlık hakkında “doğrudan doğruya” görüş alışverişinde bulunmaları, karşılıklı iyi niyet ve hassasiyetle hareket ederek ve sansasyonel kırılmalara yol açmadan çatışan iddialarını yaklaştırarak optimum bir çıkış yolunun bulunmasını sağlayabilmeleridir⁴².

Yukarıda verilen bilgilerde de görüldüğü gibi, danışma, uyuşmazlıkların diplomatik çözüm yollarından biri olan “görüşme”den farklı özelliklere sahiptir. Görüşmenin amacı, uyuşmazlığın taraflarının fikir alışverişinde bulunup uyuşmazlığı kesin ve barışçı bir çözüme kavuşturmak iken; danışma, genel anlamıyla diğer tarafın görüşünün alınmasına yönelik bir yöntemdir.

³⁸ AKTAŞ ACABEY, s. 216.

³⁹ Uluslararası uyuşmazlıkların çözümünün öncelikle görüşme yoluyla aranması yönündeki görüş, özellikle 19. yüzyılın sonlarında gelişmiştir. 1899 ve 1907 La Haye Konferanslarında kabul edilen Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü Konusunda Sözleşme’de, hakemliğin, “diplomasi yoluyla çözülemeyen” uyuşmazlıkların çözülmesi için en etkin yol olduğu belirtilmiştir. Milletler Cemiyeti Misakının 13. maddesinin 1. fıkrasında, “anlaşmazlık diplomasi yoluyla doyurucu bir biçimde çözülemezse”, sorunun hakemliğe ya da yargı yoluna götürülmesi öngörülmüştür. Aynı çerçevede, Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 33. maddesinde de, uyuşmazlığın....., “her şeyden önce görüşme yoluyla” aranması gerektiği belirtilmektedir. Bkz. MERAY, s. 324.

⁴⁰ AKSAR Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk, 2. Cilt, Ankara 2013, s. 219.

⁴¹ CAŞIN Mesut Hakkı, Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları, İstanbul 2013, s. 1161.

⁴² CAŞIN, s. 1162.

Dolayısıyla, uluslararası hukuktaki teknik anlamları itibariyle görüşme ve danışma eş anlamlı kavramlar değildir. Danışma yönteminde, muhtemel bir uyuşmazlık kaynağında çözülmek istenmekte; uyuşmazlık doğmadan müdahale edilmesi planlanmaktadır. Bu yol ile, doğması muhtemel bir uyuşmazlığın tarafları, belirli alanlarda yürüttükleri faaliyetlerini veya belirli bir düzeyi aşan işlemlerini karşı tarafa bildirme ve onun görüşünü alma yükümlülüğü altına girmektedir⁴³.

Danışma yöntemine henüz bir uyuşmazlık doğmamışken, bir işlem tesis eden veya bir eylem gerçekleştiren / bir işlem tesis edecek veya bir eylemde bulunacak devletin diğer devletlere haber verip görüşünü alması biçiminde başvurulabilir. Bunun yanı sıra, herhangi bir uyuşmazlık ortaya çıktıktan sonra, bu uyuşmazlığa ilişkin işlemler, eylemler ve durumlar hakkında uyarıda bulunmak da bu yöntemin kapsamına dâhildir⁴⁴.

Bilgi verme ve danışma yükümlülüğünün temel işlevi, zararlar sonuçlanacak durumların doğmasına yönelik kullanımların engellenmesidir. Bu çerçevede, bu yöntemler, sözleşmenin 5. maddesinde düzenlenen “hakça ve makul kullanım” ve 7. maddesinde düzenlenen “önemli zarara yol açmama ilkesi” kapsamında değerlendirilebilecektir. Zira, ancak bu yöntemle bir devletin hakça ve makul kullanım ve zarar verme yasağı gibi genel kurallara uygun davranıp davranmadığı anlaşılabilir. Dolayısıyla bilgi verme ve danışma yükümlülüğü, hakça ve makul kullanım ilkesinin işlerlik kazanması amacıyla hizmet etmektedir.

Bu çerçevede, hakça ve makul kullanım ile ilgili faktörlerin belirlendiği 6. maddenin 2. fıkrasında, “5. maddenin veya bu maddenin 1. paragrafının uygulanmasında, ilgili su yolu devletleri, ihtiyaç ortaya çıktığı zaman, bir işbirliği ruhu içinde danışmalar yapar” ifadelerine yer verilmek suretiyle, danışmanın temel amacı ve işlevi tekrar ortaya konmuş olmaktadır. Yine, “Önemli Zarar Vermeme Yükümlülüğü” başlıklı 7. maddenin 2. fıkrasında danışma yöntemine şu ifadelerle tekrar yer verildiği görülmektedir:

“Buna rağmen bir başka su yolu devletine önemli zarar ortaya çıkarsa, kullanımı böyle bir zarara neden olan devletler, bu tür kullanma için bir anlaşmanın olmaması halinde, 5. ve 6. madde hükümlerine riayeti esas alarak, etkilenen devlet ile danışarak, bu tür zararı bertaraf etmek ve azaltmak için, uygun olması halinde, tazminat sorununu görüşmek için, uygun her türlü önlemleri almalıdırlar.”

⁴³ BOZKURT / KÜTÜKÇÜ / POYRAZ, s. 246.

⁴⁴ BOZKURT / KÜTÜKÇÜ / POYRAZ, s. 246.

Dolayısıyla, danışmalarda bulunma, farklı kullanımlar arasında hakça bir denge sağlanması için önem taşımaktadır ve iki durumda yapılması gereklidir. Bunlardan ilki, devletin danışmaların uluslararası suyolunun hakça ve makul kullanımının sağlanması veya bunun sürdürülebilmesi için gerekli olduğuna inanması; ikincisi, devletin, bir diğer devlette planlanan tedbirlerin uygulanmasının, bu devletin suları hakça ve makul kullanma ve önemli zarar vermeme yükümlülükleriyle uyumlu olmadığına inanmasıdır⁴⁵.

Bu iki durumda projeyi planlayan devlet, uluslararası suyolunu hakça ve makul kullanmak adına ve kendi kullanımının diğer kıyıdaş veya kıyıdaşlara zarar vermesi ihtimaline karşı bilgilendirme yapacak ve diğer devletlerin görüşüne başvuracaktır. Burada amaçlanan, uluslararası suyolundan yalnızca diğer kıyıdaşlara zarar vermeden maksimum düzeyde yararlanmak değil; aynı zamanda, gelecek nesiller de göz önüne alınarak, suyolunun korunmasının ve geliştirilmesinin gözetilmesi ve bir uyumsuzluk ortaya çıkmadan duruma müdahale edilmesidir.

Nitekim, Sözleşmenin 21. maddesinin 3. fıkrasında, “*Suyolu devletleri, aralarından herhangi birinin isteği üzerine, uluslararası bir suyolunun kirlenmesinin engellenmesi, azaltılması ve kontrolü için karşılıklı olarak anlaşılabilir önlemler ve metotlara ulaşmak için danışmalarda bulunurlar*” ifadelerine yer verilerek, kirlenme nedeniyle ortaya çıkabilecek bir uyumsuzluğun doğması engellenmeye çalışılmaktadır.

Verilen bilgiler çerçevesinde, uluslararası suyolunun barışçı ve hakkaniyete uygun kullanımına ilişkin pek çok ihtimal üzerinde durulmaya çalışıldığı görülmektedir. Belirtilen amaçla, Sözleşmenin 24. maddesinin 1. fıkrasında da, suyolu devletlerinin; aralarından herhangi birinin isteği üzerine, ortak bir yönetim mekanizmasının kurulmasını da içerebilen, uluslararası bir suyolunun yönetimiyle ilgili danışmalar yapacağı hükme bağlanmıştır.

Yine, Sözleşmenin 26. maddesinin 2. fıkrasında, suyolu devletlerinin; önemli olumsuz etkilere maruz kalacağına inanmak için makul nedenlere sahip olan devletlerden herhangi birinin isteği üzerine şu konularda danışmalar yapacağı belirtilmiştir:

- uluslararası bir suyoluyla ilgili tesislerin, araçların ya da diğer yapıların güvenli çalıştırılması ve bakımı;
- tesislerin, araçların ve diğer yapıların kasıtlı ya da ihmalkâr eylemlerden veya doğal şiddetten korunması.

⁴⁵ AKTAŞ ACABEY, s. 218-219.

Bütün bu düzenlemeler ve verilen bilgiler ışığında görülmektedir ki; Sözleşmenin tarafları, uluslararası su yollarından hakça yararlanmaya yönelik olarak, pek çok ihtimal üzerinde durmakta, su yolu devletlerinin çıkarlarını gözeterik iradelerini maksimum düzeyde uzlaştırmaya ve uyuşmazlıkları kaynağında engellemeye çalışmaktadır. Danışma bu noktada çok önemli bir işleve sahip bulunmaktadır. Zira Sözleşme, su yolunun kullanımına ilişkin uyuşmazlık doğurma potansiyeline sahip her konuda bu yöntemi işaret etmektedir. Bu yöntemle, su yolundan belirli biçimlerde yararlanacak olan devlet, diğer kıyıdaş devletin bu kullanımın sonuçlarına ilişkin kaygılarını algılayabilmektedir. Dolayısıyla danışma yöntemi, kıyıdaş devletlere yol gösterici bir niteliğe sahiptir.

KAYNAKLAR

ACER Yücel / KAYA İbrahim, Uluslararası Hukuk, 5. Baskı, Ankara 2014.

AKÇA Çağatay, Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Hukuki Metinlerin Değerlendirilmesi, Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Uzmanlık Tezi), Ankara 2014.

AKİPEK Ömer İlhan, Devletler Hukuku, İkinci Kitap (Devletler Hukukunun Şahıslarından Devlet), Ankara 1965.

AKSAR Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk, 2. Cilt, Ankara 2013.

AKTAŞ ACABEY Münevver, Sınıraşan Sular, İstanbul 2006.

BENVENISTI Eyal, “Collective Action in the Utilization of Shared Freshwater: The Challenges of International Water Resources Law”, The American Journal of International Law, Vol. 90, No. 3 (Jul., 1996), ss. 384-415.

BOZKURT Enver, Milletlerarası Hukuk Mevzuatı, Ankara 2014.

BOZKURT Enver, “Ulaşımaya Elverişli Olmayan Akarsuların Hukuki Rejimi İle İlgili Görüşler ve Uluslararası Hukuk Komisyonu 1994 Taslağı”, Prof. Dr. Halil Cin’e Selçuk Üniversitesinde 10. Hizmet Yılı Armağanı,

Konya 1995, ss. 201-221.

BOZKURT Enver / KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif / POYRAZ Yasin, Devletler Hukuku, 7. Baskı, Ankara 2012.

CAŞIN Mesut Hakkı, Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları, İstanbul 2013.

CONCA Ken / WU Fengshi / MEI Ciqi, “Global Regime Formation or Complex Institution Building? The Principled Content of International River Agreements”, *International Studies Quarterly*, Vol. 50, No. 2 (Jun., 2006), ss. 263-285.

CROOK John R. / McCAFFREY Stephen C., “The United Nations Starts Work on a Watercourses Convention”, *The American Journal of International Law*, Vol. 91, No. 2 (Apr., 1997), ss. 374-378.

İNAN Yüksel, “Sınır Aşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat-Dicle)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 49, Ocak-Haziran 1994, ss. 243-253.

KAPAN İsmail, Türkiye ile Suriye ve Irak Arasında Su Anlaşmazlığı (Ve Türkiye'nin Çözüm İçin Sunduğu “Üç Aşamalı Plan”ın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006.

KAYA İbrahim, “1997 Uluslararası Akarsular Anlaşması: Genel Bakış ve Değerlendirmeler”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1-2, 1998, ss. 611-634.

KILIÇ Seyfi, “Sınır Aşan Sulardan Faydalanmalara İlişkin Temel Yaklaşımlar”, (Sınır Aşan Sular), *Ortadoğu Analiz*, C. 5, S. 53, Mayıs 2013, ss. 14-21.

KILIÇ Seyfi, “Uluslararası Suyollarının Ulaşım-Dışı Kullanımına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 2012 Değerlendirmesi, (Uluslararası Suyolları), *Ortadoğu Analiz*, C. 5, S. 49, Ocak 2013, ss. 114-121.

KÜTÜKÇÜ Mehmet Akif, Milletlerarası Akarsuların Kirlenmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 1998.

McCAFFREY Stephen C., “The International Law Commission Adopts Draft Articles on International Watercourses”, *The American Journal*

of International Law, Vol. 89, No. 2 (Apr., 1995), ss. 395-404.

McCAFFREY Stephen C. / SINJELA Mpazi, “The 1997 United Nations Convention on International Watercourses”, The American Journal of International Law, Vol. 92, No. 1 (Jan., 1998), ss. 97-107.

MERAY Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, C. 1, Ankara 1968.

PAZARCI Hüseyin, Uluslararası Hukuk, 13. Baskı, Ankara 2014.

RLEU-CLARKE Allstair / MOYNIHAN Ruby / MAGSIG Oliver, UN Watercourses Convention (User’s Guide), United Kingdom 2012.

RÜŞTÜ Ilgar / SALEM Khalef, “Türkiye’nin Sınırşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış”, Marmara Coğrafya Dergisi, S. 10, Temmuz 2004, ss. 53-72.

SALMAN M. A., “The United Nations Watercourses Convention Ten Years Later: Why Has its Entry into Force Proven Difficult?”, International Water Recourses Association, Water International, Vol. 32, No. 1 (March, 2007), ss. 1-15.

SAR Cem, Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel Ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, Ankara 1970.

SERT Mahmut / OPAN Mücahit, “Sınırşan Sularda İşbirliğini Artıracak Koşullar”, TMMOB Su Politikaları Kongresi, Ankara 2002, ss. 550-558.

TİRYAKİ Orhan, Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu, 2. Baskı, İstanbul.

TÜTÜNCÜ Ayşe Nur, “Lanoux Gölü Hakem Mahkemesi Kararı: Hukukun Kodlaştırılmasında Örnek Olay Olarak Etkisi ve Kararın Özeti”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 56, S. 1-4, 1998, ss. 299-316.